

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: ΣΤΕΙΡΕΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΓΟΝΙΜΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ¹

(υπό δημοσίευση σε πρακτικά συνεδρίου
στη μνήμη Κοσμά Ψυχοπαίδη, *Η φιλοσοφία σήμερα*)

I. Η διαφοροποίηση των δύο μεγάλων φιλοσοφικών παραδόσεων του εικοστού αιώνα, για τις οποίες χρησιμοποιούνται αντίστοιχα οι χαρακτηρισμοί «αναλυτική» και «ηπειρωτική» φιλοσοφία προβάλλει συχνά με τη μορφή μιας έντονης αντιπαλότητας. Έχουμε να κάνουμε με δύο παράλληλα εξελισσόμενα ρεύματα σκέψης που δεν φαίνεται απλώς να αποκλίνουν ως προς ορισμένους θεματικούς προσανατολισμούς και βασικές μεταφιλοσοφικές τοποθετήσεις και μεθόδους, αλλά και ως προς το ύφος των παραγόμενων κειμένων. Οι εκπρόσωποι επί μέρους «σχολών» και υποστηρικτές φιλοσοφικών αντιλήψεων και θεωριών, οι οποίες εντάσσονται στο ένα ή το άλλο από αυτά τα ρεύματα και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, από τη μια πλευρά, το λογικό θετικισμό, τη φιλοσοφία της κοινής γλώσσας, τη βιτγκενσταϊνική γλωσσανάλυση και τη νέα θεωρία της αναφοράς, και από την άλλη, τη φαινομενολογία, την ερμηνευτική, τον υπαρξισμό, την κριτική θεωρία της Σχολής της Φραγκφούρτης και τον στρουκτουραλισμό, συνήθως δε δείχνουν πρόθυμοι να συνεργαστούν όταν δεν αγνοούν, ή αδιαφορούν για το έργο εκείνων για τους οποίους πιστεύουν πως εκφράζουν μια προβληματική αντίληψη του φιλοσοφείν, οδηγούνται συχνά στην υιοθέτηση μιας καθαρά απορριπτικής στάσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις δυσχεραίνεται σοβαρά, αν δεν καθίσταται σχεδόν αδύνατος, ο ουσιαστικός διάλογος. Οι διαφορετικές τοποθετήσεις εκλαμβάνονται εκατέρωθεν σαν ενδεικτικές εκφάνσεις μιας βαθύτερης πλάνης όσον αφορά τη φύση και τους στόχους της φιλοσοφικής δραστηριότητας και έτσι η προσπάθεια αμοιβαίας προσέγγισης δεν συνεχίζεται για πολύ. Εδώ νιώθουμε την ανάγκη να αναρωτηθούμε αν είναι πράγματι εφικτή μια τέτοια προσέγγιση, ή αν θα έπρεπε, προσαρμόζοντας κατάλληλα την έννοια του Thomas Kuhn, να μιλήσουμε για δύο «ασύμμετρα

¹ Το κείμενο αυτής της ανακοίνωσης συνοψίζει τις πρόσφατες σκέψεις που έχω επεξεργαστεί στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μεταφιλοσοφικής έρευνας για τη διαφοροποίηση και την αντιπαράθεση μεταξύ αναλυτικής και ηπειρωτικής φιλοσοφίας από τις απαρχές της διαμόρφωσης της αναλυτικής παράδοσης μέχρι τις μέρες μας. Ευχαριστώ όλες και όλους όσους συμμετείχαν στην παρουσίασή της για τις επισημάνσεις τους καθώς και τον Νάσο Βαγενά για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του σε ορισμένα σημεία της ανάλυσής μου.

παραδείγματα». Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα χρειάζεται σε ένα πρώτο στάδιο η επισήμανση των παραγόντων που εμποδίζουν από την αρχή ή υπονομεύουν την οποιαδήποτε συνεννόηση. Στη συνέχεια μπορεί να αναζητηθούν τρόποι άρσης αυτών των εμποδίων, προτού επινοηθούν θετικότερες μέθοδοι για την επιδίωξη κάποιας σύγκλισης.

Στην εργασία που ακολουθεί, θα επιχειρηθεί κυρίως η καταγραφή ορισμένων περιπτώσεων μάλλον αδιέξοδων συγκρούσεων μεταξύ φιλοσόφων των δύο παραδόσεων, αλλά και κάποιων γόνιμων συναντήσεων. Η συγκριτική αντιμετώπισή τους θα επιτρέψει την συναγωγή συμπερασμάτων για τους κυριότερους λόγους της αδυναμίας συνεννόησης, αλλά και για το ενδεχόμενο κάποιας γεφύρωσης του υφιστάμενου χάσματος.

II. Σε ένα πρόσφατο κείμενό του, όπου διερευνά τη δυνατότητα ορθολογικής διευθέτησης της πολεμικής μεταξύ αναλυτικών και ηπειρωτικών φιλοσόφων, ο Marcelo Dascal διακρίνει τρεις μορφές διαλεκτικής αντιπαράθεσης στις οποίες πιστεύει ότι μπορεί να υπαχθούν και οι διάφορες φιλοσοφικές αναμετρήσεις: α) τη *συζήτηση* (discussion) β) την *αντιμαχία* (dispute) και γ) την *διαμάχη* (controversy).² Η συγκεκριμένη συμβατική χρήση αυτών των όρων περιορίζει τη συνηθισμένη ευρεία ερμηνεία τους. Ο Dascal τους αποδίδει τεχνική σημασία για να διευκολυνθούν η ταξινόμηση και η περιγραφή χαρακτηριστικών παραδειγμάτων εκδήλωσης της αντιπαλότητας που μας απασχολεί.³

Η έννοια της *συζήτησης* εδώ αναφέρεται στην ανταλλαγή απόψεων στο πλαίσιο μιας καλά προσδιορισμένης θεματικής, όπου ένα πρόβλημα μπορεί να διατυπωθεί με ακρίβεια και κατά τρόπο που επιτρέπει την *λύση* του (solution). Οι συνομιλητές συνήθως δέχονται ότι το πρόβλημα οφείλεται σε κάποιο σφάλμα που πρέπει να διορθωθεί. Ακόμη και αν δεν συμπίπτουν οι αναλύσεις τους για τη φύση του προβλήματος και για το ποιος είναι υπεύθυνος γι'αυτό, τελικά συμφωνούν στη

² Marcelo Dascal, "How Rational Can a Polemic Across the Analytic-Continental 'Divide' Be?", *International Journal of Philosophical Studies* 9 (2001): 313-339, 314.

³ Εξίσου συμβατική πρέπει να θεωρηθεί και η επιλογή των ελληνικών λέξεων που προτείνονται εδώ για να αποδοθούν οι όροι του αγγλικού πρωτοτύπου. Κάποιες από αυτές, όπως π.χ. *διαμάχη* και *αντιμαχία* θεωρούνται συνώνυμες στην καθημερινή, μη τεχνική τους χρήση. Και σε προηγούμενες εργασίες μου, όπου κάνω λόγο για την πολεμική μεταξύ ηπειρωτικών και αναλυτικών φιλοσόφων χρησιμοποιώ τον όρο *διαμάχη* χωρίς την ειδική σημασία που του προσδίδει ο Dascal. Βλ. παρακάτω, υποσημείωση 8.

διαδικασία αναζήτησης της λύσης (είδη επιχειρημάτων, τεκμηρίωση προκειμένων με συγκεκριμένα στοιχεία, στάθμιση δεδομένων, συναγωγή συμπερασμάτων, κ.λπ.)

Αντίθετα, στην περίπτωση της *αντιμαχίας* ή απόκλιση των συγκρουόμενων αντιλήψεων είναι τέτοια που δεν είναι δυνατή η απομόνωση ενός κοινού προβλήματος οφειλόμενου σε σφάλμα αναγνωρίσιμο από όλες τις πλευρές και επιδεχόμενου λύση. Η κατάληξη της αντιπαράθεσης που παίρνει τη μορφή αντιμαχίας, μπορεί να ισοδυναμεί με τη *διάλυσή* της (dissolution). Η επίθεση κατά των διαλεκτικών αντιπάλων μπορεί να περιλαμβάνει την επιτίμηση, την διάγνωση κάποιας «πάθησης», στην οποία υποτίθεται πως οφείλεται η σοβαρή πλάνη που αποδίδεται στους μεν ή τους δε, και την προσπάθεια θεραπείας της, ή και την επίδειξη αδιαφορίας. Σε αυτούς τους τρόπους αντίδρασης που επισημαίνει ο Dascal μπορεί κανείς να προσθέσει την ειρωνεία, τους προσβλητικούς διαξιφισμούς, ή την επιδεικτική περιφρόνηση. Πάντως, εδώ στόχος της καθεμιάς από τις αντιμαχόμενες πλευρές είναι η επικράτησή της χωρίς καμιά υποχώρηση.

Τέλος με τον όρο *διαμάχη* δηλώνεται μια ενδιάμεση μορφή έντονης αντιπαράθεσης. Σε μια τέτοια αντιπαράθεση οι διαφορές είναι βέβαια βαθιές και ουσιαστικές, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να διεξαχθεί ουσιαστική συζήτηση για την ανεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης. Ωστόσο, φαίνεται να υπάρχει επαρκής αλληλοκατανόηση, έτσι ώστε να μπορεί να επιτευχθεί κάποια *επίλυση* (resolution) με την επεξεργασία νέων τοποθετήσεων, οι οποίες φωτίζουν καλύτερα τα σημεία της διαφωνίας και δημιουργούν την ελπίδα μιας μετακίνησης των αντιπάλων από τις αρχικές τους θέσεις, ή ακόμη και βαθμιαίας προσέγγισής τους.⁴

III. Χρησιμοποιώντας αυτή την κάπως σχηματική τυπολογία, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι η ασυμβατότητα των θεωρήσεων αναλυτικών και ηπειρωτικών φιλοσόφων, σε ορισμένες από τις πιο άκαμπτες εκφάνσεις της, οδηγεί συχνότερα σε αντιμαχίες μάλλον παρά σε εποικοδομητικές συζητήσεις, ή έστω σε διαμάχες με την προοπτική μερικής σύγκλισης απόψεων. Οι θεμελιώδεις αφετηριακές διαφορές φαίνεται να καθιστούν αναπόφευκτη την ασυνεννοησία, την δυσπιστία, την αμοιβαία υποτίμηση και συνολική απόρριψη των συνομιλητών. Σε ορισμένες βέβαια από τις πρώτες συναντήσεις μεταξύ εκπροσώπων των δύο παραδόσεων είναι προφανής η

⁴ Dascal, *ό.π.* 314-316.

αδυναμία αληθινής επαφής και επικοινωνίας, έτσι που να δημιουργείται η αίσθηση ενός «διαλόγου κουφών» και να μην τίθεται καν θέμα πραγματικής σύγκρουσης.⁵

Εδώ, πρέπει να τονιστεί πως η συνήθης ένταξη των περισσότερων σημαντικών φιλοσόφων του εικοστού αιώνα στην αναλυτική ή στην ηπειρωτική παράδοση, σύμφωνα με ορισμένα γενικά αποδεκτά κριτήρια, δεν μας επιτρέπει πάντοτε να συλλαμβάνουμε με συνέπεια την υποτιθέμενη ασυμβατότητα των τοποθετήσεών τους, ιδιαίτερα στην εποχή μας, κατά την οποία πολλοί μιλούν δικαιολογημένα για τάσεις υπέρβασης της αντιπαλότητας. Οι συγκλίσεις είναι κάποτε πιο ενδιαφέρουσες από τις αναμενόμενες αποκλίσεις. Έτσι, η σκέψη του Jürgen Habermas, ο οποίος συγκαταλέγεται στους εκπροσώπους της Σχολής της Φραγκφούρτης, και θεωρείται πως αναπτύσσει την προβληματική που ενδιαφέρει κυρίως τους ηπειρωτικούς, διακρίνεται και από ρυθμιστικές αντιλήψεις και υφολογικά γνωρίσματα που συνήθως αποδίδουμε στους αναλυτικούς φιλοσόφους. Αντίθετα, ο Richard Rorty υποστηρίζει τα τελευταία χρόνια, κατά παράδοξο τρόπο, απόψεις που συνήθως συνδέουμε με τις θέσεις σύγχρονων ηπειρωτικών στοχαστών, αξιοποιώντας ωστόσο την παλαιότερη φιλοσοφική του παιδεία και χρησιμοποιώντας επιχειρήματα και ύφος που διακρίνουν περισσότερο την *γραφή* των αναλυτικών.⁶ Θα μπορούσαμε μάλιστα να παρατηρήσουμε πως η συγγένεια όχι μόνο των θέσεων και του όλου προσανατολισμού, αλλά και των επιχειρηματολογικών μεθόδων του Habermas, με εκείνες φιλελεύθερων στοχαστών, όπως ο John Rawls, διευκολύνει την καλόπιστη κριτική και την ανταλλαγή απόψεων και επιτρέπει να αναπτυχθούν γόνιμες συζητήσεις.⁷

⁵ Για μια χαρακτηριστική εικόνα ενός τέτοιου «διαλόγου κουφών», βλ. Cahiers de Royaumont, *La philosophie analytique*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1962. Ενδεικτική είναι και η μαρτυρία του Georges Bataille από μια φιλοσοφική συζήτησή του με τον A.J. Ayer, στο Παρίσι το 1951, στην οποία παρευρισκόταν ο Merleau-Ponty: «Πρέπει να πω ότι η χθεσινή συνομιλία παρήγαγε ένα σοκαριστικό αποτέλεσμα. Μεταξύ Γάλλων και Αγγλων φιλοσόφων υπάρχει ένα είδος αβύσσου που δεν βρίσκουμε μεταξύ Γάλλων και Γερμανών φιλοσόφων». Παρατίθεται στο Simon Critchley, *Ηπειρωτική φιλοσοφία*, μτφρ. Γ.Κακολύρης- Γ.Σακκά, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2006., 42. Η σύντομη εισαγωγή του Critchley περιέχει πολλές εύστοχες επισημάνσεις και η ανάλυση που ακολουθεί παραπέμπει συχνά στη νηφάλια θεώρησή του.

⁶ Βλ. ενδεικτικά, Jürgen Habermas, «Παρέκβαση σχετικά με την άρση της ειδολογικής διάκρισης μεταξύ φιλοσοφίας και λογοτεχνίας», στον ίδιο, *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, μτφρ. Λ.Αναγνώστου – Α.Καραστάθη, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1963, 232-262 και την αντιπαράθεση μεταξύ Habermas και Rorty, στο Joseph Niznik & John Sanders, (eds), *Debating the State of Philosophy: Habermas, Rorty and Kolakowski*, Westview CT., Praeger Publishers. Βλ. και Dascal, *ό.π.*, 317.

⁷ Βλ. Jürgen Habermas, “Reconciliation through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls’ Political Liberalism”, *The Journal of Philosophy* 92 (1995): 109-131, John Rawls, “Reply to Habermas”, *στο ίδιο*, 132-180, και την ανταπάντησή του Habermas, “‘Vernünftig’ versus ‘Wahr’ oder Die Moral der Weltbilder” στον ίδιο, *Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1996, 95-127. Πρβλ. και τα σχόλια του Charles Larmore, στο “The

Ωστόσο, εφόσον θέλουμε να κατανοήσουμε περιπτώσεις αντιμαχιών και να αναλογιστούμε τις προϋποθέσεις για τον ενδεχόμενο μετασχηματισμό τους σε λειτουργικότερες μορφές επικοινωνίας μέσα από την αντιπαράθεση, θα χρειαστεί να αναφερθούμε ακριβέστερα σε ορισμένα από τα βασικά κριτήρια διαφοροποίησης της αναλυτικής από την ηπειρωτική προσέγγιση του φιλοσοφικού στοχασμού, για τα οποία κάναμε λόγο και στα οποία θα χρειαστεί να παραπέμψουμε και στη συνέχεια της συζήτησής μας.⁸ Η χρησιμοποίησή τους για την ανάλυση συγκεκριμένων παραδειγμάτων φιλοσοφικής διαφωνίας μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα να απομονώσουμε εκείνες τις γενικότερες συγκρούσεις τοποθετήσεων που σχετίζονται με την ένταξη, αντίστοιχα, στη μια ή την άλλη από τις δύο αποκλίνουσες παραδόσεις και δεν περιορίζονται σε άλλες επί μέρους, λιγότερο ουσιώδεις, «εσωτερικές» διαφορές και αντιθέσεις.

Θα μπορούσαμε, νομίζω να υποστηρίξουμε πως ανάμεσα στα γνωρίσματα της μορφής, και του περιεχομένου φιλοσοφικών έργων που θεωρούνται καθοριστικά για την απόδοση σε αυτά του υποτιθέμενου ηπειρωτικού ή αναλυτικού τους χαρακτήρα, σημαντικότερα είναι εκείνα που φανερώνουν διαφορετικές *μεθοδολογικές και υφολογικές επιλογές*. Οι επιλογές όμως αυτές, οι οποίες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την επεξεργασία ασύμμετρων προτύπων και τρόπων γραφής, δείχνουν να συνδέονται και με καίριες δεσμεύσεις σε ασύμβατα *ρυθμιστικά ιδεώδη και κανονιστικές αρχές* του φιλοσοφείν. Ακόμη, κατά την εκτίμηση της φύσης των αντιπαραθέσεων που μας ενδιαφέρουν εδώ, ίσως πρέπει να συνυπολογίσουμε και την επίδραση *πραγματολογικών παραγόντων* που εντάσσονται στο ευρύτερο πολιτισμικό και κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της υπό εξέταση εποχής, αλλά και διαμορφώνονται μέσα από τη *γενεαλογία των αντίπαλων τοποθετήσεων*.⁹

IV. Είναι πράγματι ελάχιστες οι σημαντικές περιπτώσεις στις οποίες μπορούμε να μιλήσουμε για λιγότερο ή περισσότερο ευθεία αναμέτρηση, με ανταλλαγή «βολών» εκατέρωθεν, όπου μοιάζει να συγκρούονται ασυμφιλίωτες κατά βάθος φιλοσοφικές

Moral Basis of Political Liberalism”, *The Journal of Philosophy*, 96 (1999): 599-625. Για μια προσπάθεια συσχέτισης των γενικότερων φιλοσοφικών προϋποθέσεων της προσέγγισης του Habermas με τους προβληματισμούς της σύγχρονης αναλυτικής μεταθητικής, με επισκόπηση της σύγχρονης σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Στέλιος Βιρβιδάκης, «Ο μεταθητικός ορίζοντας της χαμπερμασιανής ηθικής του διαλόγου», Επίμετρο στο Γκόλφω Μαγγίνη, *Ο Χάμπερμας και οι Νεοαριστοτελικοί*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2006, 343-373.

⁸ Για τα κριτήρια αυτά, βλ. και την εκτενή ανάλυσή μου στο Στέλιος Βιρβιδάκης, «Αναλυτική και ηπειρωτική φιλοσοφία: Κριτήρια διαφοροποίησης και αναγνώρισης», *Νεύσις* 14 (2006): 3-47.

⁹ Στο ίδιο, *σποράδην*.

ιδιοσυγκρασίες, διαμορφωμένες αντίστοιχα μέσα από τις δύο εναλλακτικές παραδόσεις. Πέρα από την ευρύτερη εξέλιξη της πολεμικής μεταξύ διαφόρων εκφραστών συγκεκριμένων σχολών ή θεωρήσεων, όπως, από τη μια πλευρά, του κριτικού ορθολογισμού του Karl Popper και, από την άλλη, της κριτικής θεωρίας της Σχολής της Φραγκφούρτης, η οποία εστίαζε την επίθεσή της σε εκείνο που εξελάμβανε ως κληρονομιά του λογικού θετικισμού,¹⁰ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιπαραθέσεις Rudolf Carnap και Martin Heidegger στα τέλη της δεκαετίας του '20 και τις αρχές της δεκαετίας του '30 και, πολύ πιο πρόσφατα, μεταξύ Jacques Derrida και John Searle, τις δεκαετίες του '70 και '80. Σε αυτά τα παραδείγματα μιας αντιπαλότητας που μπορεί μάλλον να συσχετισθεί με τις καθοριστικές παραμέτρους της αναλυτικής και της ηπειρωτικής αντίληψης του φιλοσοφείν αξίζει να στρέψουμε την προσοχή μας. Φυσικά, στο πλαίσιο αυτής της σύντομης εργασίας δεν μπορούμε να επιχειρήσουμε τη διερεύνηση των ιστορικών περιστάσεων εκδήλωσης των συγκεκριμένων αντίθετων τοποθετήσεων και των ποικίλων πτυχών τους, αναδεικνύοντας όλες τις εναλλακτικές μεθοδολογικές και υφολογικές επιλογές στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω. Πιστεύω ωστόσο ότι έστω και μια συνοπτική εξέταση των βασικών τους στοιχείων αρκεί για να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα, τη φύση, την έκταση και ενδεχομένως τη δυνατότητα υπέρβασης των διαφορών που εκφράζουν.

α) Η απορριπτική στάση του Carnap απέναντι στη σκέψη του Heidegger εκφράζεται μέσα από το δοκίμιο του “Die Überwindung der Metaphysik durch die logische Analyse der Sprache” που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Erkenntnis* το 1932¹¹ και στρεφόταν κατά της προσέγγισης του «ερωτήματος για το Μηδέν» ως του κεντρικού μεταφυσικού ερωτήματος, που αναπτύσσεται στην εναρκτήρια διάλεξη του πρώτου στο Πανεπιστήμιο του Freiburg, το 1929, με θέμα, «Τι είναι μεταφυσική;». Ο Heidegger αντιδρά με μια έμμεση απάντηση στον «Επίλογο» της διάλεξης, που προστέθηκε στην έκδοση του 1943, και φαίνεται να περιορίζει την αντίκρουσή του σε μια μόνο ρητή αναφορά στον Carnap και στο πνεύμα που διαπνέει τις θέσεις του

¹⁰ Βλ. Theodor Adorno – Karl Popper, et al., *De Vienne à Frankfort, La querelle allemande des sciences sociales*, tr.fr. C.Bastyns et al., Bruxelles, Éditions Complexe, 1979.

¹¹ Βλ. Rudolph Carnap, “Überwindung der Metaphysik durch die logische Analyse der Sprache”, *Erkenntnis* 2 (1932): 219-241 [“The Overcoming of Metaphysics through Logical Analysis of Language», αγγλική μτφρ. του A.Pap, στο A.J.Ayer (ed.), *Logical Positivism*, Glencoe: Free Press, 1959, αναδημοσιευόμενο στο Michael Murray (ed.), *Heidegger and Modern Philosophy*, New Haven and London : Yale University Press, 1978, 23-34]

τελευταίου πολύ αργότερα, σε μια επιστολή του 1964.¹² Σχολιάζει το άρθρο του *Erkenntnis* και σε μια αρχική μορφή των παραδόσεων του μαθήματος *Εισαγωγή στη Μεταφυσική* του 1935, αλλά το κείμενο αυτό δεν περιλαμβάνεται στην έκδοση του 1953.¹³ Ενδιαφέρον για την κατανόηση της μορφής που πήρε η αντιπαλότητα των δύο φιλοσόφων παρουσιάζουν και οι συζητήσεις τους στο Davos της Ελβετίας την άνοιξη του 1929, με αφορμή την συνάντηση και την αντιπαράθεση του Heidegger με τον Ernst Cassirer.¹⁴

Ο Carnap εγκαλεί τον Heidegger για πλήρη παρανόηση και εσφαλμένη προσέγγιση της έννοιας του Μηδενός που οφείλεται στην αδυναμία του να συνειδητοποιήσει πως η επίμαχη έννοια, στην οποία αποδίδει τόση σημασία για την εμβάθυνση στο μεταφυσικό στοχασμό, δεν αντιστοιχεί σε τίποτα περισσότερο από τη λογική λειτουργία «Δεν» της άρνησης μιας πρότασης. Υποστηρίζει πως ο Heidegger παραβιάζει βασικούς κανόνες που διέπουν τη λογικο-γραμματική δομή της γλώσσας μας και αποτελούν αναγκαίους όρους για τη διασφάλιση του νοήματος των προτάσεών της. Γι' αυτό και ο τελευταίος νομίζει πως το Μηδέν είναι κάτι που κρύβεται πίσω από την απλή άρνηση, καθιστώντας πρόδηλη την βαθύτερη υφή της πραγματικότητας και επιτρέποντας στο Dasein του ανθρώπου να «προσεγγίζει τα όντα και να ασχολείται μαζί τους».¹⁵ Η παράδοξη ρήση του Heidegger, «το Μηδέν μηδενεί», υποτίθεται πως περιγράφει την «αρχέγονη» αυτή οντολογική διάσταση κατά τρόπο που αποφεύγει περιοριστικές λογικές αναλύσεις ή αντικειμενοποιήσεις, στις οποίες, κατά το συγγραφέα του *Είναι και Χρόνος*, έχει παγιδευτεί και η ίδια η δυτική μεταφυσική στο σύνολό της από την εποχή του Πλάτωνα.¹⁶ Όμως, σύμφωνα με την ανάλυση του Carnap, η διατύπωση αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μεταφυσικής ψευδοπρότασης, η οποία στερείται γνωστικού νοήματος. Οι φιλόσοφοι που χρησιμοποιούν τέτοιες ψευδοπροτάσεις μπορεί να θέλουν να εκφράσουν

¹² Βλ. Martin Heidegger, *Τί είναι μεταφυσική*; προλεγόμενα -μτφρ.-σχόλια, Π. Θανασσάς, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2000. Για την ευθεία αναφορά στον Carnap, σε επιστολή του 1964, η οποία δημοσιεύτηκε ως εισαγωγή σε κείμενο που γράφτηκε το 1920, βλ. Critchley, *ό.π.*, 122.

¹³ Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik. Gesamtausgabe*, vol.40. Frankfurt: Klostermann, 1983, 227-228. Βλ. το σχετικό παράθεμα και τη συζήτηση στο Michael Friedman, *A Parting of the Ways, Carnap, Cassirer, and Heidegger*, Chicago and Lasalle, Illinois, 2000, 21-23. Υπάρχει ελληνική μετάφραση της έκδοσης των παραδόσεων που έγινε το 1953. [Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Εισαγωγή στη μεταφυσική*, μτφρ. Χ.Μαλεβίτσης, Αθήνα-Γιάννινα, Δωδώνη, 1973]

¹⁴ Το γενικότερο ενδιαφέρον και οι ποικίλες διαστάσεις αυτής της φιλοσοφικής αναμέτρησης εξετάζονται στην εξαιρετική πρόσφατη μονογραφία του Michael Friedman, *ό.π.*

¹⁵ Βλ. Heidegger, *Τί είναι μεταφυσική*; *ό.π.*, 78-79 κε.

¹⁶ Στο *ίδιο*, 101-109. [Εισαγωγή στην πέμπτη έκδοση του 1949, όπου επιχειρείται να εξηγηθεί η αντίληψη του μεταφυσικού στοχασμού ως «λήθης του Είναι».]

ορισμένα γνήσια συναισθήματα – όπως το μοναδικό υπαρξιακό βίωμα της αγωνίας για το οποίο γίνεται εκτενής λόγος στο *Τι είναι μεταφυσική*; Ωστόσο τα συναισθήματα αυτά μεταδίδονται επιτυχώς μόνο μέσα από την τέχνη, την ποίηση, την ζωγραφική, τη μουσική. Στο βαθμό που δεχόμαστε τη συγκεκριμένη αντίληψη του Carnap, θα συμφωνήσουμε μαζί του πως οι μεταφυσικοί μοιάζουν με «μουσικούς χωρίς μουσική ικανότητα».¹⁷

Αντίθετα, ο Heidegger, όπως φαίνεται από τα όσα γράφει στον μεταγενέστερο «Επίλογο», προσπαθώντας να αντικρούσει την ένσταση πως η διάλεξή του στρέφεται κατά της Λογικής, εφόσον δε σέβεται τους κανόνες της, είναι πεπεισμένος πως η «Λογική» αποτελεί «μια μόνο ερμηνεία της ουσίας της σκέψης». Μιλώντας μάλιστα απαξιωτικά για «εκφυλισμό» της σε «Λογιστική», μάλλον αναφέρεται στη Συμβολική, μαθηματικοποιημένη Λογική, στην οποία στηρίζεται ο Carnap. Ο Heidegger μας καλεί να εμπιστευθούμε την οντολογική «γνώση εκείνου του στοχασμού που εκπηγάει από την εμπειρία της αλήθειας του Είναι και όχι από τη θεώρηση των όντων ως αντικειμένων.»¹⁸ Παρατηρεί στο αρχικό κείμενο της *Εισαγωγής στη Μεταφυσική* του 1935 πως στο άρθρο του *Erkenntnis*,

«...Η πιο ακραία ισοπέδωση και εκρίζωση της παραδοσιακής θεωρίας της κρίσης επιτυγχάνεται με την προσποίηση της μαθηματικής επιστήμης...Οι έσχατες συνέπειες ενός τρόπου σκέψης σύμφωνα με τον οποίο η αλήθεια δεν είναι πλέον αποκάλυψη του όντος και μέσω αυτής εγκατάσταση και θεμελίωση του Dasein στο αποκαλυπτόμενο Είναι, αλλά η αλήθεια μάλλον μετατρέπεται σε *βεβαιότητα* – σε απλή διασφάλιση της σκέψης, και μάλιστα τη διασφάλιση της μαθηματικής σκέψης ενάντια σε ό,τιδήποτε δε μπορεί αυτή να σκεφτεί. Η αντίληψη αυτή της αλήθειας ως διασφάλισης της σκέψης οδήγησε στην οριστική εξάλειψη του ιερού στοιχείου [*Entgötterung*] από τον κόσμο. Η υποτιθέμενη ‘φιλοσοφική’ τάση του μαθηματικο-φυσικού θετικισμού επιθυμεί να θεμελιώσει τη συγκεκριμένη θέση. Δεν είναι τυχαίο πως αυτό το είδος ‘φιλοσοφίας’ επιδιώκει να παράσχει τα θεμέλια της σύγχρονης φυσικής, στην οποία οι σχέσεις με τη φύση στην πραγματικότητα καταστρέφονται.»¹⁹

Η προσεκτική μελέτη των κειμένων που παρουσιάζουν τις αντίπαλες τοποθετήσεις των δύο φιλοσόφων, μας επιτρέπει νομίζω να μιλήσουμε για *αντιμαχία* με

¹⁷ Carnap, “The Overcoming of Metaphysics, through the Logical Analysis of Language”, *ό.π.* 33, Critchley, *ό.π.* 112.

¹⁸ Heidegger, *Τι είναι μεταφυσική*; *ό.π.*, 91, 94-95, κε.

¹⁹ Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, *ό.π.*, 228.

την ειδική έννοια που επεξεργάζεται ο Dascal.²⁰ Πρόκειται για δύο διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις που δεν φανερώνουν απλώς διαφορετικές μεθόδους του φιλοσοφείν, αλλά και ασύμβατες αντιλήψεις των ρυθμιστικών αρχών της ορθότητας και της αλήθειας οι οποίες υπαγορεύουν αυτές τις μεθόδους. Για τον μεν υπέρμαχο των δογμάτων του λογικού θετικισμού είναι προφανές ότι η έκφραση «το Μηδέν μηδενεί» προδίδει άγνοια κανόνων ορθού σχηματισμού των προτάσεων και δεν έχει κανένα νόημα, ενώ για τον εισηγητή μιας νέας θεμελιακής φαινομενολογικής οντολογίας που θα μας επιτρέψει να διερευνήσουμε σωστά τις σχέσεις του Dasein με το Είναι των όντων, «το Δεν δεν παράγεται από την άρνηση· αντίθετα η άρνηση θεμελιώνεται στο Δεν, που με τη σειρά του εκπηγάει από τη μηδένωση του Μηδενός».²¹ Η ειρωνεία είναι πως η υποτιθέμενη υπέρβαση της μεταφυσικής στην οποία προσβλέπει ο Carnap, αποτελεί κατά τον Heidegger, την έσχατη έκφανση ασυναίσθητης μεταφυσικής θεώρησης, η οποία υποστηρίζει πως δεν μπορεί να ξεπεραστεί αν δεν ασκηθεί ο κριτικός έλεγχος της δυτικής μεταφυσικής παράδοσης από τη σκοπιά την οποία υιοθετεί εκείνος.²²

Πέρα από τις συγκυριακές πολιτικές αντιθέσεις μεταξύ του Heidegger, που δε θα αργούσε να διαδηλώσει τον θαυμασμό του για το εθνικοσοσιαλιστικό κίνημα, και του φιλελεύθερου σοσιαλδημοκράτη Carnap, που θα εγκατέλειπε το γερμανόφωνο χώρο, αξίζει εδώ να προσεχτεί η μεταγενέστερη επισήμανση από τον ίδιο τον Heidegger της σύγκρουσης μεταξύ δύο ακραίων, ασύμμετρων θέσεων στη σύγχρονη φιλοσοφία, τις οποίες αποκαλεί, αντίστοιχα, «τεχνικο-επιστημονιστική άποψη» και «θεωρητική-ερμηνευτική εμπειρία» της γλώσσας.²³ Σε αυτή την αποτίμηση στηρίζεται και ο Simon Critchley, ολοκληρώνοντας μια περιεκτική και διεισδυτική παρουσίαση της

²⁰ Βέβαια, ο ίδιος ο Dascal υποστηρίζει πως οι συγκεκριμένες αντίπαλες τοποθετήσεις δεν συνιστούν καν αντιμαχία γιατί δεν εξελίσσονται σε διαλογική αντιπαράθεση. (ό.π. 334-335). Ωστόσο, η επίθεση του Carnap και οι αντιδράσεις του Heidegger φαίνεται να επαρκούν για να διαφανούν το βάθος και η περιπλοκότητα της σύγκρουσης. Βλ. και παραπάνω σημ. 13-16.

²¹ Heidegger, *Τί είναι μεταφυσική;*, ό.π. 81-82. Σ' αυτό το σημείο ίσως αξίζει να αναφερθεί και η μαρτυρία του Wittgenstein ότι κατανοεί το τί προσπαθεί να κάνει ο Heidegger, όταν τον απασχολούν ερωτήματα όπως «γιατί υπάρχουν όντα εν γένει και όχι πολλώ μάλλον το Μηδέν;»²¹ παρόλο που βέβαια και εκείνος θεωρεί ότι ένα τέτοιο φιλοσοφικό εγχείρημα δεν είναι τελεσφόρο –«συγκρούεται με τα όρια της γλώσσας». Βλ. Friedrich Waismann, *Wittgenstein und der Wiener Kreis*, (ed. by B. McGuinness), Oxford: Blackwell, 1967, 68-69, Πρβλ. και Critchley, ό.π., 126-129, όπου ο Wittgenstein παρουσιάζεται ως οιονεί διαμεσολαβητής μεταξύ Heidegger και Carnap και η βιτγκενσταϊκή απόρριψη της τυπικής λογικής ανάλυσης και η προσπάθεια επιστροφής στην κοινή γλώσσα των γλωσσικών μας παιχνιδιών χαρακτηρίζεται ως «υπέρβαση της υπέρβασης» της μεταφυσικής.

²² Βλ. Critchley, ό.π., 121-122.

²³ Βλ. Critchley, ό.π., 122 και παραπάνω σημ. 12. Για τις πολιτικές παραμέτρους της αντιπαράθεσης, βλ. Friedman, ό.π. 5-23.

αντιπαράθεσης των δύο φιλοσόφων. Σύμφωνα με τη γενικότερη θεώρησή του η αντιπαλότητα ανάμεσα σε δύο φιλοσοφικές «κουλτούρες», που αναπτύσσονται σε διάφορες παραλλαγές, μετά τον Καντ, μια «ρομαντική» και μια «ωφελμιστική», και αργότερα μια «ανθρωπιστική» και μια «επιστημονική», αποτελεί το βαθύτερο πολιτισμικό υπόβαθρο της απόκλισης ανάμεσα στο αναλυτικό και το ηπειρωτικό ιδεώδες του φιλοσοφείν.²⁴ Η αντιπαλότητα αυτή αποκρυσταλλώνεται με παραδειγματικό τρόπο στην αντιμαχία Heidegger και Carnap. Το ερώτημα, που είναι φυσικό να μας απασχολήσει και στο οποίο θα χρειαστεί να επανέλθουμε στο τέλος της συζήτησής μας, είναι αν και κατά πόσον θα μπορούσε κανείς να ελπίζει πως θα ήταν δυνατός ο ουσιαστικός διάλογος μεταξύ εκπροσώπων τόσο διαφορετικών αντιλήψεων της φιλοσοφίας. Είναι εφικτή η «διόρθωση» επί μέρους παρανοήσεων, ώστε η πολεμική να μετασηματιστεί σε χρήσιμη σε τελική ανάλυση *διαμάχη*, αν όχι σε εποικοδομητική, ειρηνική *συζήτηση*; Θα μπορούσε κανείς να προσδοκά την αναγνώριση της ενδεχόμενης συμπληρωματικότητας, αν όχι και της λειτουργικής σύνθεσης των προσεγγίσεων;²⁵

β) Η δεύτερη περίπτωση έντονης αντιπαράθεσης που μπορεί να αναχθεί στο «χάσμα» μεταξύ ηπειρωτικών και αναλυτικών αντιλήψεων, είναι εκείνη του John Searle με τον Jacques Derrida. Η πολεμική ξεκινά με την κριτική βασικών στοιχείων της θεωρίας των ομιλιακών ενεργημάτων του J.L. Austin, από τον Derrida στο δοκίμιό του “Signature, Event, Context” στο περιοδικό *Glyph* το 1977 και με την αντίδραση του Searle στο άρθρο του με τον τίτλο “Reiterating the Differences: A Reply to Derrida”, στο ίδιο περιοδικό. Ο Derrida επιτίθεται στον Searle στο εκτενές κείμενό του, “Limited Inc, a b c...”, πάλι στο *Glyph*. Στη συνέχεια ο Searle ασκεί γενικότερη κριτική στην ντεριντιανή αποδόμηση, με κύριο στόχο το βιβλίο του θεωρητικού της λογοτεχνίας, Jonathan Culler, *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, με το σύντομο άρθρο του “The Word Turned Upside Down”, στο *The New York Review of Books* το 1983. Η διασταύρωση πυρών

²⁴ Critchley, *ό.π.*, 37-62.

²⁵ «Κατά τη γνώμη μου, το ενδιαφέρον της σύγκρουσης Heidegger-Carnap, δεν συνίσταται στο να αποφασίσουμε ποιος έχει δίκαιο και ποιος όχι, αλλά μάλλον στο να δούμε αυτή της σύγκρουση ως καθοριστική έκφραση τόσο μιας φιλοσοφικής προβληματικής όσο και μιας πολιτισμικής παθολογίας που ακόμη υφίσταται. Εάν δεν συνειδητοποιήσουμε κάτι τέτοιο, τότε είναι υπαρκτός ο κίνδυνος ενός ατελέσφορου φιλοσοφικού αδιεξόδου, δηλαδή της αντιπαράθεσης μεταξύ του επιστημονισμού αφ’ ενός και του σκοταδισμού αφ’ετέρου». Critchley, *ό.π.*, 129. (Αποδίδω τον όρο “scientism” ως “επιστημονισμός” και όχι ως “επιστημοκρατία”, όπως οι μεταφραστές του βιβλίου του Critchley)

ολοκληρώνεται με το άρθρο του Derrida, “Afterword: Toward an Ethic of Discussion” του 1988.²⁶

Αντίθετα από τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνονται οι μάλλον βραχείς διαξιφισμοί μεταξύ Carnap και Heidegger, η αντιπαράθεση επιχειρημάτων των Searle και Derrida εξελίσσεται σε μια περίπλοκη αναμέτρηση φιλοσοφικών θεωρήσεων που θα χρειαζόταν πολλές σελίδες για να περιγραφεί στις λεπτομέρειές της. Έτσι, είμαστε και εδώ υποχρεωμένοι να περιοριστούμε στην συνοπτική παρουσίαση ορισμένων κεντρικών σημείων της, συμπυκνώνοντας μάλιστα και σχηματοποιώντας σε μεγαλύτερο βαθμό τις επίμαχες τοποθετήσεις. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η κλιμακούμενη οξύτητά της που φαίνεται να δυσχεραίνει τη δυνατότητα ουσιαστικού διαλόγου των εκπροσωπούμενων παραδόσεων.

Ο Austin εστιάζει την προσοχή του στην *επιτελεστική* διάσταση της γλώσσας και αναδεικνύει τη δυνατότητα απόδοσης νοήματος όχι μόνο σε *διαπιστωτικές*, δηλωτικές προτάσεις προικισμένες με περιγραφικό περιεχόμενο, αλλά και σε γλωσσικές εκφορές που εκφράζουν *ενδολεκτικά* και *περιλεκτικά* ενεργήματα, συνιστούν δηλαδή πράξεις μέσω της ίδιας τους της εκφώνησης (όπως «στοιχηματίζω»), ή έχουν και κάποιο αποτέλεσμα στον αποδέκτη τους (όπως «πειθώ»). Η προσέγγισή του είναι ιδιαίτερα σημαντική, μεταξύ άλλων, επειδή επιτρέπει την απελευθέρωση των μεταφρεγκεανών θεωριών του νοήματος από την αποκλειστική εμμονή σε δηλώσεις που περιγράφουν καταστάσεις πραγμάτων, ή αναφέρονται σε γεγονότα, και διαθέτουν νόημα ακριβώς στο βαθμό που μπορούν να είναι αληθείς ή ψευδείς.²⁷

²⁶ Βλ. Jacques Derrida, “Signature, Event, Context”, *Glyph 1* (1977). Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε σε πρώτη μορφή στα γαλλικά, ως διάλεξη με τον τίτλο “Signature, événement, contexte”, που συμπεριλήφθηκε, μετά από επεξεργασία, στη συλλογή του ίδιου, *Marges de la philosophie*, Paris, Éditions de Minuit, 1972, και αναδημοσιεύτηκε στην αγγλική γλώσσα ως “Signature, Event, Context” στο Jacques Derrida, *Limited Inc*, ed. by G.Graff, Evanston Il: Northwestern University Press, 1988, 1-23. Βλ. και Jacques Derrida, “Limited Inc. a.b.c...”, *Glyph 2* (1977), στο Jacques Derrida, *Limited Inc*, ό.π. 29-110, “Afterword: Toward an Ethic of Discussion”, στο Jacques Derrida, *Limited Inc*, ό.π. 111-160, και John Searle, “Reiterating the Differences: A Reply to Derrida”, *Glyph 2* (1977): 198-208, “The Word Turned Upside Down”, *The New York Review of Books*, 27/10/1983, [“Αποδόμηση ή η λέξη γυρισμένη ανάποδα», ελλ.μτφρ. Κ.Παπαδόπουλος, *Ουτοπία* 67, Νοέμβριος –Δεκέμβριος 2005, 55-68.] Πρβλ.. Jonathan Culler, *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1982, [Αποδόμηση: Θεωρία και κριτική μετά τον δομισμό, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2006]. Το έργο του J.L. Austin, στο οποίο ασκείται κριτική από τον Derrida είναι το *How to Do Things with Words*, 2nd ed. by J.O.Urmson and Marina Sbisa, Cambridge Mass. : Harvard University Press, 1975 [Tz. Λ. Ώστιν, *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*, πρόλογος-μτφρ. Α.Μπίστης, επιμ. - απόδοση όρων – επίμετρο, Χ.Χρόνης, Αθήνα, Εστία, 2003].

²⁷ Σε συγκεκριμένη εμπειριστική ερμηνεία των παραδοσιακών θέσεων της αναλυτικής φιλοσοφίας της γλώσσας τις οποίες θέλησε να διορθώσει ο Austin στηρίζεται και η επαληθευσιοκρατική θεωρία του νοήματος των λογικών θετικιστών.

Ωστόσο, ο Derrida, στο “Signature, événement, contexte” ελέγχει τον συγγραφέα του *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις* μέσα από το πρίσμα της δικής του ριζοσπαστικής κριτικής της δυτικής μεταφυσικής. Έτσι, απορρίπτει τις αναλύσεις του Austin επειδή προσπαθεί και εκείνος, όπως πολλοί παραδοσιακοί φιλόσοφοι, να απομονώσει σαφή και σταθερά κριτήρια για τον προσδιορισμό του νοήματος, καταγράφοντας βασικούς τρόπους χρήσης των λέξεων, επισημαίνοντας, «δυσλειτουργίες», «αστοχίες» και «παραφθορές» και προσπαθώντας να διατυπώσει κανόνες για την διάκριση μεταξύ «σοβαρών», ορθών επιτελέσεων των βασικών ομιλιακών ενεργημάτων και «παρασιτικών» παραλλαγών ή απομιμήσεών τους σε διάφορες περιστάσεις (π.χ. θεατρικής προσποίησης, ή ποιητικής ερμηνείας). Κατά τον Derrida, είναι μάταιο να επιδιώκουμε να απομονώσουμε αναγκαίες συνθήκες επιτυχίας ή ευστοχίας των ομιλιακών μας ενεργημάτων. Η προσπάθεια μάλιστα του Austin να προσδέσει τις γλωσσικές εκφορές στις προθέσεις των υποκειμένων τους φαίνεται να κρύβει την προσκόλληση σε μια «μεταφυσική της παρουσίας» –εδώ του προθεσιακού νοήματος στο νου του υποκειμένου- εναντίον της οποίας στρέφεται το αποδομητικό του εγχείρημα σε όλες του τις εκφάνσεις. Από τη σκοπιά της ντεριντιανής θεώρησης, η όλη προσέγγιση του Austin διέπεται από μια προβληματική *φωνοκεντρική* αντίληψη, η οποία δεν επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε την αδυναμία ελέγχου από το ομιλούν υποκείμενο των γλωσσικών σημείων που χρησιμοποιεί, εφόσον είναι δυνατή η καταγραφή τους και η μετατροπή τους σε *επαναλήψιμα* και *παραθέσιμα* κείμενα, το νόημα των οποίων δεν μπορεί να περιοριστεί σε ένα μοναδικό, μονοσήμαντο πλαίσιο εκφοράς. Η ίδια η υπογραφή που υποτίθεται πως εκφράζει κατά μη αμφίσημο τρόπο την πρόθεση του υποκειμένου να εγγηθεί το νόημα των ενεργημάτων του λειτουργεί ως τέτοια μόνο επειδή μπορεί «να επαναληφθεί, να γίνει αντικείμενο μίμησης και να αποσπαστεί από την αρχική πρόθεση της παραγωγής της.»²⁸

Ενώ η πρώτη αυτή κριτική της θεωρίας του Austin δίνει την εντύπωση ότι θα μπορούσε να αποτελέσει την αφετηρία γόνιμης φιλοσοφικής *συζήτησης*, γρήγορα οδηγεί σε σύγκρουση. Μετά από την βίαιη αντίδραση του Searle, που νιώθει την ανάγκη να υπερασπιστεί τον δάσκαλό του, και την έντονη και ειρωνική ανταπάντηση του Derrida, ακολουθούν τα άρθρα, του Searle εναντίον της αποδόμησης, με αφορμή το βιβλίο του Culler που υποστηρίζει την εφαρμογή της στο χώρο της θεωρίας της

²⁸ Derrida, “Signature, Event, Context”, *ό.π.* 14, 20.

λογοτεχνίας, και του Derrida, σχετικά με το ποιος τελικά είναι συνεπής με τις αρχές και τις τοποθετήσεις του και το ποιος παραβιάζει τους κανόνες του φιλοσοφικού διαλόγου.²⁹ Έτσι, η αντιπαράθεση φαίνεται να προσλαμβάνει τις διαστάσεις *αντιμαχίας*. Δεν είναι μόνο η παρανόηση της σκέψης του Austin, την οποία ο Searle προσάπτει στον Derrida, αλλά και η άγνοια στοιχειωδών αρχών και εννοιών της φιλοσοφίας της γλώσσας και η χρήση επιθετικής ρητορικής και προσβλητικών εκφράσεων που κορυφώνονται με το «τρομοκρατικός σκοταδισμός», έκφραση αποδιδόμενη στον Foucault που χρησιμοποιεί ο Searle για να χαρακτηρίσει τη στάση του Derrida και των μαθητών του και το «τρομοκρατικός δογματισμός» το οποίο του απευθύνει ο τελευταίος.³⁰

Ο μιν Searle προσπαθεί να δείξει πως το ερευνητικό πρόγραμμα του Austin δεν τίγεται από την κριτική του Derrida. Κατ'αυτόν ο τελευταίος παρασύρεται από τη γενικότερη αντιθεμελιοκρατική του προσέγγιση, που στρεφόταν πρωτίστως κατά του Husserl και του Heidegger και φαίνεται να νομίζει, εσφαλμένα, πως οι χρήσιμες διακρίσεις του Άγγλου φιλοσόφου παραπέμπουν σε βαθύτερα, ιδεατά γνωρίσματα και γενικότερες αντιθέσεις μεταφυσικού χαρακτήρα, στην υπονόμηση των οποίων αποσκοπεί κάθε αποδομητικό εγχείρημα.³¹ Ο Searle επιμένει στην σημασία της έννοιας της πρόθεσης για την κατανόηση της γλωσσικής επικοινωνίας και αρνείται τη συσχέτισή της με κάποια υπόρρητη μεταφυσική αντίληψη, ενώ σε ένα έργο του της ίδιας εποχής διακρίνει μεταξύ διαφορετικών εννοιών πρόθεσης «πριν από» και «μέσα» στην πράξη.³² Ο δε Derrida ανταπαντά πως ο Searle είναι εκείνος που διαστρεβλώνει τις δικές του θέσεις και δεν κατανοεί την κριτική την οποία θέλησε να ασκήσει στον Austin. Παρατηρεί πως ο Searle δείχνει να δεσμεύεται στα κείμενά του από απόλυτες εννοιολογικές διακρίσεις και αντιθέσεις, τις οποίες προσποιείται

²⁹ Βλ. τα κείμενα των Searle και Derrida, στη σημείωση 26 παραπάνω.

³⁰ Βλ. Searle, "The Word Turned Upside Down", *ό.π.*, 77 και Derrida, "Afterword: Toward an Ethic of Discussion", *ό.π.*, 119.

³¹ Πρβλ και Γεράσιμος Κακολύρης, *Ο Ζακ Ντερριντά και η αποδομητική ανάγνωση*, Αθήνα, Εκκρεμές, 2004, 291, «Αν και το οδοιπορικό του Derrida μπορεί να άρχισε μεταξύ άλλων, ως μια «ένσταση» στην «απόδοση του σκοπού της 'ιδεατής καθαρότητας'» στη γλώσσα, το ίδιο το αποδομητικό εγχείρημα δεν ξεκινά με μια τέτοια ένσταση. Η αποδόμηση *καταλήγει* ή θα έπρεπε να καταλήγει σε μια ένσταση αυτού του τύπου. Όμως αυτή ξεκινά αποδίδοντας στη γλώσσα μια τέτοια ιδιότητα, ακριβώς στο σημείο στο οποίο αποφαινεται, με έναν *κατηγορηματικό* τρόπο, ότι η λογοκεντρική μεταφυσική θέτει μια «ιδεατή καθαρότητα» ως το τέλος της γλώσσας. Εάν δεν είχε *καθοριστεί* εκ των προτέρων ότι η λογοκεντρική μεταφυσική θέτει μια «ιδεατή καθαρότητα» ως το τέλος της γλώσσας, ποιος θα ήταν ο λόγος για αποδόμηση;»

³² Βλ. John Searle, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

έπειτα πως δε χρειάζεται να υιοθετήσουμε στην πράξη.³³ Μιλώντας γενικότερα, θα μπορούσαμε ίσως να συμφωνήσουμε με τον Rorty πως ο Searle κατηγορεί τον Derrida ότι «ασχολείται με ερασιτεχνικό τρόπο με τη φιλοσοφία της γλώσσας, ενώ δεν καταλαβαίνει ότι θέτει μεταφιλοσοφικά ερωτήματα για την αξία αυτής της φιλοσοφίας». Ωστόσο, και ο ίδιος ο Rorty αναγνωρίζει τις αδυναμίες των επιχειρημάτων του Derrida και τον κίνδυνο της εμπλοκής του στη μεταφυσική παράδοση την οποία θέλει να υπερβεί.³⁴

Εδώ πρέπει να παρατηρήσουμε πως η πολεμική Searle και Derrida έχει προκαλέσει από τη δεκαετία του '80 μέχρι σήμερα ποικίλα σχόλια φιλοσόφων που ξεκινούν αντίστοιχα από τοποθετήσεις της αναλυτικής ή της ηπειρωτικής «σχολής», αλλά συχνά επιδιώκουν την κατανόηση και την υπέρβαση της αντιπαλότητας. Έτσι, ενώ οι καθαρόαιμοι αναλυτικοί δεν αμφιβάλουν για την ορθότητα των θέσεων του Searle και τις υποτιθέμενες εννοιολογικές συγχύσεις και τα λογικά σφάλματα του Derrida, και το αντίστροφο συμβαίνει με τους θεωρητικούς της αποδόμησης, υπάρχουν αρκετοί που επιχειρούν να καταδείξουν κοινά σημεία και βαθύτερες συγγένειες μεταξύ της προσέγγισης του Derrida και της σκέψης του Austin στην οποία ο πρώτος ασκεί κριτική. Υποστηρίζουν μάλιστα πως τα κοινά σημεία και τις συγγένειες αυτές ίσως δεν μπορούσε να αντιληφθεί αρχικά ούτε ο Derrida ούτε ο Searle.³⁵ Και μια τέτοια διαμεσολαβητική, αν όχι και συμφιλιοτική, αντιμετώπιση,

³³ Βλ. Searle, “Reiterating the Differences”, “The Word Turned Upside Down”, *ό.π.* Derrida, “Limited Inc. a.b.c...”, “Afterword: Toward an Ethic of Discussion”, *ό.π.*

³⁴ Βλ. Richard Rorty, “Deconstruction and Circumvention”, στο ίδιο, *Essays on Heidegger and Others, Philosophical Papers*, vol.2, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 85-106, 94. Βέβαια, μπορεί κανείς να μη συμφωνεί με την γενικότερη ερμηνευτική αντιμετώπιση του έργου του Derrida από τον Rorty, η οποία υπαγορεύει την έμφαση στην προσπάθεια συνολικής, επαναστατικής υπέρβασης όλων των προγενέστερων φιλοσοφικών θέσεων και μεθόδων, και όχι την ένταξη της σκέψης του στην υπερβατολογική παράδοση, όπως προτείνουν με διαφορετικούς τρόπους οι Christopher Norris και Rodolpho Gasché. Βλ. Richard Rorty, “Two Meanings of ‘Logocentrism’: A Reply to Norris”, και “Is Derrida a Transcendental Philosopher?”, στο ίδιο, *Essays on Heidegger and Others*, *ό.π.* 107-118, 119-128.

³⁵ Για μια συνοπτική παρουσίαση αυτών των εξελίξεων, βλ. την εισαγωγή στο Reed Way Dasenbrook (ed.), *Redrawing the Lines, Analytic Philosophy, Deconstruction and Literary Theory*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989, 3-26, 6-11, με αναφορές σε εργασίες των Shoshana Feldman, Stanley Fish και Richard Rorty και στην αντιμετώπιση των διαφορών και των ενδεχόμενων αναλογιών μεταξύ των φιλοσοφικών αντιλήψεων και μεθόδων Derrida και Wittgenstein, μεταξύ άλλων από τους Charles Altieri και Henry Staten. Πολύ χρήσιμο είναι το άρθρο του Steven Winspur, “Text Acts: Recasting Performatives with Wittgenstein and Derrida”, *στο ίδιο*, 169-188. Βλ. και το πρόσφατο συμπόσιο για το έργο του Derrida που δημοσιεύεται στο *Ratio* 13 (2000), και ειδικότερα Simon Glendinning. “Inheriting ‘Philosophy’. The Case of Austin and Derrida Revisited”, 307-337 και τη συζήτηση με τον ίδιο τον Derrida, όπου ο τελευταίος υποστηρίζει ότι, όσον αφορά την προθετικότητα και την προέλευση του νοήματος, ο Searle εκφράζει απόψεις πλησιέστερες στη φαινομενολογική παράδοση που αυτός προσπαθεί να υπερβεί, από εκείνες του Austin. Βλ. “Discussion”, *Ratio* 13 (2000): 377-386, 383-384. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτενείς αναλύσεις του Stanley Cavell, ο οποίος υπερασπίζεται τον Austin από την ντεριντιανή κριτική, αναγνωρίζοντας ωστόσο τη

φαίνεται πως μπορεί να στηρίξει και μια ενδεχόμενη κοινή στάση των εκπροσώπων και των δύο στρατοπέδων. Αυτή η στάση θα διευκόλυνε μετατοπίσεις και διορθώσεις και ίσως θα άνοιγε την προοπτική κάποιας μερικής σύγκλισης.

Πράγματι, προσεκτική μελέτη ορισμένων σημείων της αντιπαράθεσης και της έκβασής της επιβεβαιώνει την αίσθηση του Dascal ότι η αδιέξοδη αντιμαχία μπορεί να μετατρέπεται σε κάποιο βαθμό σε ενδιαφέρουσα διαμάχη. Υπάρχουν ενδείξεις πως οι ίδιοι οι αντίπαλοι, χωρίς να το ομολογούν τροποποιούν κάπως τις τοποθετήσεις τους αναγνωρίζοντας σιωπηρά πως οι διαφορές τους δεν είναι αγεφύρωτες. Για παράδειγμα, ο Derrida δεν αποκλείει τελείως τη λειτουργία της προθετικότητας κατά τη μελέτη της γλωσσικής επικοινωνίας, παρόλο που δεν της αποδίδει κεντρικό ρόλο, ενώ ο Searle, όπως επισημάναμε, επεξεργάζεται διαφορετικές έννοιες πρόθεσης, που δεν περιορίζονται σε κάποια μονολιθική θεώρηση.³⁶ Σε ανάλογες περιπτώσεις, μπορεί να ελπίζει κανείς, ότι ακόμη και αν οι δύο πλευρές δεν είναι σε θέση να διεξαγάγουν μια συζήτηση που θα κατέληγε αναγκαστικά σε μια από κοινού ζήτηση της αλήθειας, ή και σε μια δημιουργική σύνθεση απόψεων μέσα από τη φιλοσοφική διαμάχη, είναι κατ'αρχήν εφικτή η κατανόηση της οπτικής γωνίας του άλλου. Ακόμη και αν οι συνομιλητές δεν πάνουν μέχρι το τέλος να διαφωνούν και να επιμένουν ο καθένας στις θέσεις του, οι θέσεις αυτές μπορεί να υφίστανται ορισμένες τροποποιήσεις, έστω για να γίνονται περισσότερο προσιτές και κατανοητές από τον άλλο. Η επιθυμητή επίλυση της διαμάχης μπορεί σε πρώτη φάση να μην είναι τίποτα περισσότερο από αυτή την αμοιβαία κατανόηση των διαφορών και τις ελάχιστες τροποποιήσεις που διευκολύνουν τον διάλογο. Η σύγκλιση ίσως να έρθει αργότερα.

V. Φτάνοντας στο τέλος της ανάλυσης των δύο παραδειγματικών περιπτώσεων αντιπαράθεσης στις οποίες εστίασαμε την προσοχή μας, μένει να αναρωτηθούμε για συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους θα προσπαθούσαμε να συμβάλλουμε στον

σημασία της και προσπαθώντας να προσεγγίσει την αποδομητική προσέγγιση της μεταφυσικής, από τη σκοπιά της δικής του αντιμεταφυσικής αντίληψης της «συνηθισμένης», καθημερινής γλώσσας και εμπειρίας. Βλ. Stanley Cavell, "Counter-Philosophy and the Pawn of Voice", στο ίδιο, *A Pitch of Philosophy. Autobiographical Exercises*, Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1994, 58-128, και "What Did Derrida Want from Austin?", και "Seminar on 'What Did Derrida Want from Austin'", στο ίδιο, *Philosophical Passage: Wittgenstein, Emerson, Austin, Derrida*, Oxford: Blackwell, 1995, 42-65, 66-90.

³⁶ Dascal, *ό.π.* 333-334. Σχετικά με τις διακριβώσεις της έννοιας της πρόθεσης από τον Searle, βλ. παραπάνω, σημ. 32.

μετασχηματισμό –κατά το δυνατόν- των αντιμαχιών αναλυτικών και ηπειρωτικών σε διαμάχες, επιδεχόμενες επίλυση υπό την έννοια που μόλις προσδιορίσαμε.

Ενας ενδιαφέρων και αρκετά λειτουργικός τρόπος θα ήταν μια προσπάθεια ιστορικής, ή, καλύτερα, γενεαλογικής αναδρομής που θα φανέρωνε κοινές αφετηρίες, θα φώτιζε παράλληλες τοποθετήσεις και θα μας βοηθούσε να διερευνήσουμε τις βαθύτερες αιτίες διαφορών και συγκρούσεων. Ένα καλό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης παρέχεται από τον Michael Friedman στη μελέτη του των σχέσεων Carnap και Heidegger που μας απασχόλησαν παραπάνω. Ανατρέχοντας σε διαφορετικές νεοκαντιανές σχολές που επηρέασαν τη σκέψη των δύο φιλοσόφων και εξετάζοντας παράλληλα την διαφορετική θεώρηση του Cassirer, ο Friedman φτάνει μέχρι του σημείου να υποστηρίζει ότι η συνθετική αντιμετώπιση διαφορετικών προτύπων του φιλοσοφείν την οποία εκφράζει ο Cassirer θα μπορούσε να υποδείξει τη σωστή κατεύθυνση για την υπέρβαση της αντιπαλότητας της αναλυτικής και της ηπειρωτικής παράδοσης.³⁷ Τηρουμένων των αναλογιών, ένα τέτοιο εγχείρημα αναζήτησης της προέλευσης προσεγγίσεων και τοποθετήσεων θα μπορούσε ίσως να αναληφθεί και στην περίπτωση των Derrida και Searle, ξεκινώντας με την ανίχνευση των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη σκέψη του Austin,³⁸ και παράλληλα των φαινομενολογικών, υπερβατολογικών και άλλων στοιχείων που συγκροτούν το στοχασμό του Derrida.

Ωστόσο, μπορεί να πιστεύουμε πως η ιστορικο-γενεαλογική αυτή αναδίφηση του παρελθόντος είναι χρονοβόρα και οπωσδήποτε δεν επαρκεί. Γι'αυτό, και κλείνοντας την επίσημη ομιλία του, κατά την αναγόρευσή του σε επίτιμο διδάκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών, με θέμα τις σχέσεις μεταξύ των δύο παραδόσεων, ο Michael Dummett, που έχει συμβάλει σημαντικά στην έρευνα των απαρχών της αναλυτικής φιλοσοφίας τον 19^ο αιώνα, προτείνει κάτι που κατ'αυτόν συνιστά μια «περισσότερο πρακτική μέθοδο». Ο Dummett διατυπώνει την ιδέα του ως εξής:

«Οραματίζομαι ένα περιοδικό που θα δημοσιεύει κείμενα φιλοσόφων, τόσο από την αναλυτική όσο και από την 'ηπειρωτική' φιλοσοφία, μαζί με εκτεταμένα σχόλια επί των κειμένων αυτών από κάποιο μέλος της άλλης σχολής. Στα σχόλια θα ήταν δυνατόν να υποστηριχθεί γιατί το κείμενο δεν

³⁷ Βλ. Friedman, *ό.π.* 145-159, την κριτική του Hans Sluga, «Review of Michael Friedman: *A Parting of the Ways: Carnap, Cassirer and Heidegger*», *The Journal of Philosophy* 98 (2001): 601-611 και την απάντηση του Friedman, «Carnap, Cassirer and Heidegger: The Davos Disputation and Twentieth Century Philosophy», *European Journal of Philosophy* 10 (2002): 263-274.

³⁸ Εδώ πολύτιμη είναι η συμβολή του Cavell. Βλ. παραπάνω, σημείωση 35.

βασίζεται σε θεμελιωμένες απόψεις, να τίθενται ερωτήσεις με τρόπο πού να επισημαίνεται ό,τι δεν θεωρείται ορθό, να εξετάζονται σημαντικά γεγονότα και ζητήματα που διατυπώνονται στο κείμενο, και γενικά ο σχολιαστής να δείχνει πως δεν είναι ικανοποιημένος από την πλευρά του. Μετά από αυτό είναι πιθανό ο συγγραφέας κάθε κειμένου να το αναθεωρούσε στο πνεύμα του σχολίου, όχι για να αλλάξει την ουσία, αλλά προκειμένου να το κάνει πιο ευανάγνωστο στους αναγνώστες του, καθώς και εκείνους της άλλης σχολής. Το περιοδικό αυτό θα μπορούσε επίσης να δημοσιεύσει τη νέα εκδοχή, ίσως με κάποια καινούργια σχόλια του πρώτου σχολιαστή. Η μελέτη τέτοιων κειμένων, καθώς και τα σχόλια που θα ακολουθούσαν, ασφαλώς θα βοηθούσαν τα μέγιστα τους συγγραφείς των δύο σχολών να συνθέτουν τα φιλοσοφικά τους κείμενα με τέτοιον τρόπο, ώστε να προκαλούν το ενδιαφέρον των αναγνωστών από τις άλλες σχολές, αφού θα ήσαν σχετικά με ό,τι ζητούσαν. Με τον τρόπο αυτό το χάσμα θα είχε γεφυρωθεί. Θα είχε προχωρήσει βεβαίως πολύ λίγο η συμφιλίωση μεταξύ των δύο φιλοσοφικών επιλογών, αλλά τα μέλη της μιας σχολής θα είχαν μάθει πώς να επικοινωνούν με τα μέλη της άλλης.»³⁹

Παρά τις δυσκολίες εφαρμογής της πρότασης του Dummett, η απόπειρα σχεδίασης και έκδοσης ενός περιοδικού σαν αυτό που περιγράφει είναι ίσως ένα πρώτο βήμα για να διαμορφωθεί το πλαίσιο το οποίο χρειαζόμαστε, για την υπέρβαση των αντιμαχιών και την αντικατάστασή τους από ενδιαφέρουσες διαμάχες, αν όχι ειρηνικές και γόνιμες συζητήσεις. Σε κάθε περίπτωση, το αίτημα της σύγκλισης μεταξύ αναλυτικής και ηπειρωτικής παράδοσης παραμένει ισχυρό και καθορίζει τους μεταφιλοσοφικούς και μεθοδολογικούς μας προσανατολισμούς.

Στέλιος Βιρβιδάκης
Πανεπιστήμιο Αθηνών

³⁹ Βλ. Michael Dummett, «Αναλυτική και ηπειρωτική φιλοσοφία», ανέκδοτη ομιλία, εκφωνηθείσα στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών την 9/6/2005 επί τη ανακηρύξει του σε επίτιμο Διδάκτορα Φιλοσοφίας –σε μετάφραση των οργανωτών της εκδήλωσης.